

نگاهی به تاریخچه نشان ذوالفقار

A Brief History of Zolfaghār Order

Hooman Zalpour

M. A. Graduate, English Language & Literature
Islamic Azad University

هومن زال پور

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات انگلیسی
دانشگاه آزاد اسلامی

چکیده

انواع مختلفی از نشان‌ها و مدال‌های افتخار در عصر قاجار ایجاد شد که بنا به دلایل و مناسبت‌های مختلف به افراد اهدا می‌شد. نشان ذوالفقار عالی‌ترین نشان نظامی ایران است که پیشینه آن به عصر قاجار بازمی‌گردد. در سال ۱۳۰۱ خ نظامنامه این نشان در وزارت جنگ تصویب شد و مدتی به صاحب‌منصبان نظامی که در عرصه‌های مختلف ابراز لیاقت و رشادت می‌کردند، اهدا می‌شد. در سال ۱۳۰۳، نظامنامه این نشان تغییر کرد و مقرر شد به کسانی تعلق گیرد که در نبرد با نیروهای خارجی از خود شجاعت بروز دهند. در عوض به کسانی که در عرصه‌های داخلی ابراز لیاقت و شجاعت می‌کنند، نشان سپه اعطا شود. تعداد زیادی از صاحب‌منصبان نظامی در عصر قاجار و پهلوی علی‌الخصوص پیش از تغییر نظامنامه، این نشان را دریافت کردند. پس از انقلاب اسلامی نیز این نشان تاکنون تنها به شهید سردار قاسم سلیمانی اهدا شده‌است.

کلیدواژه‌ها: انقلاب اسلامی، پهلوی، قاجار، مدال افتخار، نشان، نشان ذوالفقار، نشان سپه.

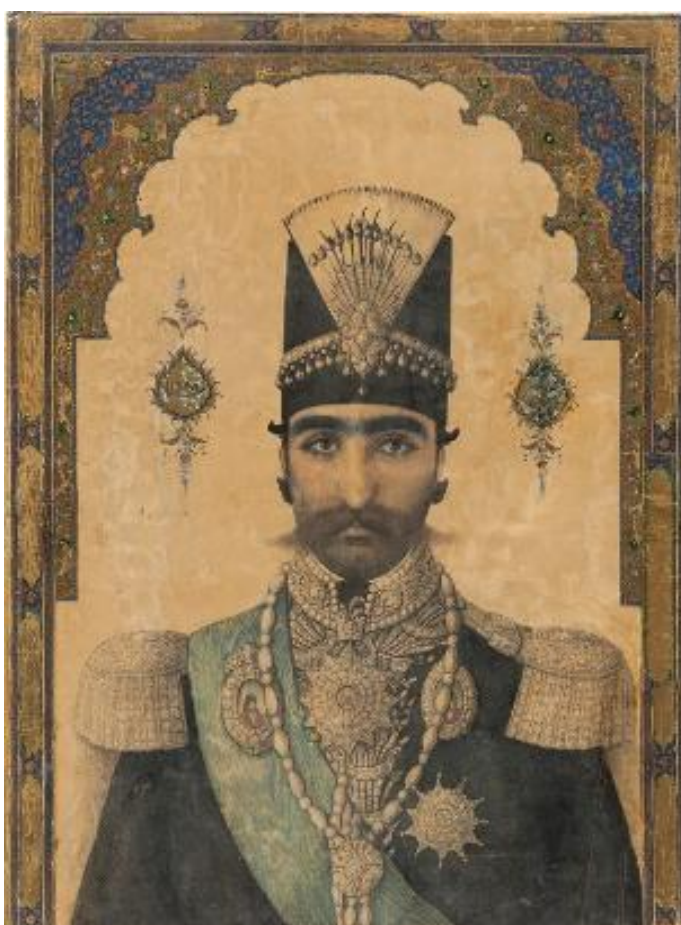
Abstract

Different kinds of honorary orders and medals were made to be given to people in various occasions for varying purposes during the Qajar era. Zolfaghār order is the highest military order in Iran, which dates back to the Qajar time. The badge's regulation was approved in the Ministry of War in 1920-21 and was given to the military position holders in diverse areas they were showing courage and merit, for a while. The regulation was changed in 1923-24, and it was appointed for the badge to be given to those showing courage in the battles with the foreign forces. Instead, those who were showing courage and merit in different fields inside the country were given Sepah badge. Considerable number of military position holders received the badge in the Qajar and Pahlavi eras, especially before changes in the regulation. For the first time after the Islamic Revolution, the order is only given to General Ghasem Soleimani.

Keywords: the Islamic revolution, Pahlavi, Qajar, Medal of Honor, order, Zolfaghār order, Sepah order.

در پی اعلام خبر اعطای نشان عالی «ذوالفقار» به شهید سردار قاسم سلیمانی از سوی مقام معظم رهبری (مد ظله‌العالی) در واپسین روزهای سال ۱۳۹۷، شبکه‌های خبری داخلی و خارجی با پوشش گسترده این خبر، عجولانه شرح و در برخی موارد تاریخچه‌ای در باب این نشان مرقوم و منتشر کردند که غالباً با کاستی‌ها و اشتباه‌هایی همراه بود؛ رسانه غربی بی‌بی‌سی فارسی مطلبی در وبگاه خود منتشر کرد که حتی در تشخیص خود این نشان نیز به بیراهه رفته و نشان دیگری را به این نام معرفی کرده‌است.

در عصر قاجار، استفاده از نشان‌ها و مدال‌های افتخار گسترشی بی‌سابقه یافت و انواع مختلفی از آن‌ها توسط دستگاه حکومتی ایجاد شد و به تدریج تکامل یافت که به دلایل و مناسبت‌های مختلف به افراد اعطا می‌شد. عمده‌ترین دسته آن‌ها از نوع نشان‌های شیر و خورشید بودند که به صاحب‌منصبان نظامی و غیرنظامی به دلیل نیل به درجات نظامی و مناصب مختلف اعطا می‌شد و برخی دیگر به سبب ابراز لیاقت، رشادت و خدمت در امور نظامی و علمی و صنعتی. علاوه بر این دسته، نشان‌های تمثال نیز از عالی‌ترین نشان‌ها بودند که چهره و شمایل ائمه اطهار و شاهان را در بر داشتند. برای نمونه، در عصر ناصرالدین شاه، به‌میمنت و مناسبت پیروزی ایران در نبرد هرات و فتح هرات توسط سلطان مراد میرزا حسام‌السلطنه که فرزند عباس میرزا و عموی ناصرالدین شاه بود، نشانی به نام تمثال حضرت امیرالمؤمنین^(ع) در سال ۱۲۷۳ هجری قمری (حدود ۱۲۳۵ خ) ایجاد شد که مختص شاهان بود و شاهان قاجار از ناصرالدین شاه تا سلطان‌احمد شاه از آن استفاده کردند (تصویر ۱).

تصویر (۱)
 نگاره‌ای از
 ناصرالدین شاه قاجار
 با نشان تمثال امیرالمؤمنین^(ع)
 در سال ۱۲۸۸ ق
 (مأخذ: موزه هنر لس‌آنجلس)

و اما نشان ذوالفقار عالی‌ترین نشان نظامی ایران است که پیشینه آن نیز به عصر قاجار بازمی‌گردد. این نشان در عصر سلطان‌احمد شاه قاجار ایجاد گردید که از نشان تمثال مرتضوی متفاوت بود. نظامنامه آن توسط کمیسیون مخصوصی در وزارت جنگ در سال ۱۳۰۱ خ به تصویب رسید و به کسانی اهدا می‌شد که در جنگ‌ها رشادت فوق‌العاده‌ای از خود نشان داده‌بودند یا با تدابیر عاقلانه آن‌ها نتایج مطلوبی در میدان جنگ حاصل شده‌بود. همچنین این نشان به کسانی تعلق می‌گرفت که در جنگ مجروح شده، با همان وضعیت به انجام وظیفه می‌پرداختند. دو نوع از این نشان وجود داشت که یک نوع مختص افسران و دارای چهار درجه و نوع دیگر مختص افراد نظامی و دارای دو درجه بود. در سال ۱۳۰۳ نظامنامه این نشان تغییر نمود و مقرر شد تا نشان ذوالفقار به صاحب‌منصبان و افرادی اختصاص یابد که در جنگ با دشمنان خارجی ابراز رشادت و لیاقت نموده‌اند و نشان دیگری موسوم به «سپه» به صاحب‌منصبانی که در جنگ‌های داخلی ابراز شجاعت نموده‌اند، اعطا شود. بنابراین صاحب‌منصبانی که به دریافت این نشان نایل شدند، غالباً افرادی بودند که این نشان را پیش از تغییر نظامنامه آن دریافت کردند. اعطای این نشان تا انقراض سلسله قاجاریه در سال ۱۳۰۴ و سپس در عصر پهلوی ادامه یافت. در این میان، فهرست مهم‌ترین افرادی که نشان ذوالفقار دریافت کرده‌اند، قابل توجه است:

امیر لشکر احمد امیراحمدی: وی این نشان را به علت فتوحات متعدد در خطه لرستان دریافت کرد که با ابراز شجاعت و شقاوت همراه بود. بعدها تا درجه سپهبدی پیش رفت و اولین ایرانی است که طبق درجات جدیدی که توسط شورای عالی قشون به تصویب رسیده‌بود، به درجه سپهبدی رسید.

امیر لشکر عبدالله امیرطهماسبی: وی این نشان را به علت توقیف مرتضی‌قلی‌خان اقبال‌السلطنه ماکویی (سردار ماکو) و تصرف خزانه وی دریافت کرد. وی در سال ۱۳۰۷، در لرستان به ضرب گلوله به قتل رسید.

سرتیپ امان‌الله جهانبانی: وی این نشان را به علت رشادت در نبرد شکریازی در آذربایجان و شکست اسماعیل‌آقا سمیتقو و فتح قلعه چهریق دریافت کرد. بعدها مغضوب رضا شاه پهلوی شد و به زندان افتاد. پس از تبعید رضا شاه از ایران، از زندان آزاد شد و تا درجه سپهبدی پیش رفت (تصویر ۲).

تصویر ۲) امان‌الله میرزا جهانبانی
 با نشان ذوالفقار (مأخذ: مجموعه خصوصی)

سرتیپ مرتضی یزدان‌پناه: وی این نشان را به علت ارائه تعلیمات کامل جنگی به افراد تیپ پیاده هنگامی که فرماندهی تیپ پیاده مرکز را بر عهده داشت، دریافت کرد. وی بعدها تا درجه سپهبدی پیش رفت.

سرتیپ محمد شاه‌بختی: وی این نشان را به علت نجات تیپ کرمانشاه که در تنگ زاهد شیر مورد محاصره قرار گرفته بود، دریافت کرد. وی نیز تا درجه سپهبدی پیش رفت.

سرتیپ فضل‌الله زاهدی: وی این نشان را به علت رشادت در نبرد شکریازی در آذربایجان و شکست اسماعیل آقا سمیتقو و فتح قلعهٔ چهریق دریافت نمود، تا درجه سپهبدی پیش رفت و مجری کودتای نظامی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ بود.

نایب دوم غلامعلی بایندر: وی این نشان را به علت رشادت در نبرد شکریازی در آذربایجان و شکست اسماعیل آقا سمیتقو و فتح قلعه چهریق دریافت کرد. بعدها به درجه دریاداری و فرماندهی نیروی دریایی ایران رسید و در شهریور ۱۳۲۰ به درجه رفیع شهادت نایل گشت.

رضاخان سردارسپه (پهلوی): وی این نشان را در عصر قاجار و در زمانی که وزیر جنگ بود، دریافت کرد. سرتیپ امان‌الله میرزا جهانبانی رئیس ارکان حرب کل قشون^۱، یک قطعه نشان ذوالفقار را از طرف عموم صاحب‌منصبان نظامی به سردار سپه تقدیم کرد. وی پس از تاجگذاری و تا پایان سلطنت نیز از این نشان استفاده می‌نمود.

محمد رضا شاه پهلوی: وی این نشان را پس از رسیدن به سلطنت دریافت نمود. در سال ۱۳۲۷، سوءقصدی به جان شاه توسط فردی به نام ناصر فخرآرایی صورت گرفت و وی مختصری از ناحیه کتف و صورت مجروح شد. با آنکه مدت‌ها از تغییر نظامنامه این نشان گذشته و این نشان به ابراز فداکاری و دلاوری در جنگ‌های خارجی اختصاص یافته بود، به پیشنهاد وزیر جنگ سپهبد احمد امیراحمدی و سپهبد مرتضی یزدان‌پناه و رئیس ستاد ارتش سرلشکر حاج‌علی رزم‌آرا، یک قطعه نشان ذوالفقار به مناسبت رفتار شجاعانه‌ای که شاه در مواجهه با فرد ضارب از خود نشان داده بود، به او اهدا شد.

اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، این نشان به هیچ فرد نظامی اعطا نشده بود تا اینکه فرمانده معظم کل قوا در روزهای پایانی سال ۱۳۹۷، اولین نشان ذوالفقار پس از انقلاب اسلامی را به سردار سرلشکر قاسم سلیمانی^۲، فرمانده نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، اعطا فرمودند. شجاعت و دلاوری‌های ایشان در جبهه‌ها و عرصه‌های بین‌المللی و داخلی بر کسی پوشیده نیست و دوست و دشمن بدان اذعان دارند. شایان ذکر است شکل نشان عالی ذوالفقار پس از انقلاب اسلامی تغییر کرده است (تصویر ۳).

(۱) معادل ستاد ارتش.

(۲) سردار سلیمانی در زمان دریافت نشان ذوالفقار دارای درجه سرلشکری بود و پس از شهادت به درجه سپهبدی نایل شد. شایان ذکر است ایشان پس از شهید سپهبد قرنی، دومین مقام نظامی است که پس از انقلاب اسلامی درجه سپهبدی دریافت کرده است.

تصویر ۳) نشان ذوالفقار در عصر قاجار و پهلوی (سمت راست، مأخذ: مجموعه خصوصی) و نشان ذوالفقار پس از انقلاب اسلامی (سمت چپ، مأخذ: وبگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای)

منابع و مأخذ

- ۱- اعتمادالسلطنه، محمدحسن‌خان؛ *مرآت البلدان*، به کوشش عبدالحسین نوایی و میرهاشم محدث، جلد دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۷.
- ۲- توکلی نیشابوری، نصرالله؛ *آخرین سقوط آریاها: خاطرات اولین رئیس ستاد ارتش پس از انقلاب*، مونتگمری: انتشارات ایبکس، ۱۳۹۳.
- ۳- جهانبانی، امان‌الله؛ *سرباز ایرانی و مفهوم آب و خاک: زندگینامه خودنوشت سپهبد امان‌الله جهانبانی*، به کوشش پرویز جهانبانی، تهران: نشر فردوس، ۱۳۸۰.
- ۴- عاقلی، باقر؛ *رضاشاه و قشون متحدالشکل*، تهران: نشر نامک، ۱۳۷۷.
- ۵- وبگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای.